

Sopivan tuen ja palvelujen vaikutukset hyvinvointiin ja kustannuksiin

Tuula Pehkonen-Elmi & Marina Steffansson

Sisällys

Johdanto	3
Taustaa taloudelliselle arvioinnille	3
Kustannusten muodostuminen sekä vaikutusten mittaaminen Sopivan tuen ja palvelujen palvelujen prosessin eri vaiheissa	4
Kustannusten ja vaikutusten tietopohja	7
Mihin kysymyksiin kustannus- ja vaikutustieto vastaa	11
Pohdinta	14
Lähteet	15

Tekijät: Tuula Pehkonen-Elmi ja Marina Steffansson, Diak

Julkaisija

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Helsinki 2021

ISBN 978-952-493-388-9

Diak

**ETELÄ-SAVON
HYVINVOINTIALUE**

KUKUNORI

Johdanto

Tämä raportti on osa SOPIVA – Etelä-Savon henkilökohtaisen budjetoinnin -hanketta, jota toteuttavat Etelä-Savon sosiaali- ja terveystalouden kuntayhtymä (Essote) ja Vaalijalan kuntayhtymä. Hankkeen kehittäjäkumppaneina ovat Kehitysvammaisten palvelusäätiö (KVPS), Metropolia Ammatti-korkeakoulu, Diakonia-ammattikorkeakoulu (Diak) ja Kukunori ry. Raportin toteutti Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Hankesuunnitelman mukaan hankkeen lyhenteellä ”Sopiva” tarkoitetaan avun ja tuen järjestämisen toimintatapaa, jossa henkilö on itse keskiössä kokonaisuuden suunnittelussa, valinnassa ja toteuttamisessa. Elementteinä ovat henkilön ymmärrys omista oikeuksistaan, vapaus määrittää omaa suuntaa ja saada tarvittaessa suunnitteluun tukea, osallisuuden aito toteutuminen sekä päämäärä hyvästä elämästä. Sopivan tuen ratkaisut ovat ihmislähtöisiä ja niiden pyrkimyksenä on välttää palveluiden yli-, ali- ja ohimitoitus. Sopiva tuki on paitsi yksilölle sopivaa, se myös hyödyntää alueen peruspalveluita ja lähiyhteisön tarjoamia mahdollisuuksia. Oikein kohdistuvat palvelut kasvattavat hyvinvointivaikutuksia ja tuottavat kustannussäästöjä tai eivät ainakaan kasvata kustannuksia.

Sosiaalialalla tavoiteltavien vaikutusten määrittely ja niitä kuvaavien mittareiden kehittäminen tai valinta on haasteellista. Miten tavoitteet pitäisi määrittellä, että ne olisivat mitattavissa? Kunnissa käytössä olevat tietojärjestelmät on suunniteltu palvelemaan talousarvion seurantaan, eivätkä ne mahdollista henkilökohtaisen budjetoinnin edellyttämää asiakaskohtaista kustannusten raportointia. Kuinka tietojärjestelmät saadaan tukemaan mittareiden käyttöä ja kustannusten seurantaan tässä raportissa esitetyllä tavalla?

Tässä raportissa on kuvattu sosiaalipalvelujen prosessi, johon on liitetty henkilökohtaisen budjetoinnin järjestäminen. Lisäksi raportissa kuvataan, kuinka kustannukset ja vaikutukset tulisi arvioida, jotta ne oikeasti saadaan todennettua käytännössä. Vastaavasti kustannuksia ja vaikutuksia tulee arvioida myös nykykäytännön kohdalla, jotta jatkossa voidaan tehdä vertailua näiden järjestämistapojen välillä. Kustannusten ja vaikutusten arviointi tässä raportissa esitetyllä tavalla hyödyttää tiedolla johtamista.

Taustaa taloudelliselle arvioinnille

Kaksi kysymystä ohjaa taloudellisen arvioinnin etenemistä. Ensin kysytään, onko arvioitava toiminta vaikuttavaa siinä mielessä, että se tuottaa tavoiteltuja vaikutuksia. Sosiaali- ja terveydenhuollossa vaikutukset liittyvät ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin. Jos toiminta on vaikuttavaa, toinen kysymys koskee kustannuksia; paljonko kustannuksia syntyy ja halutaanko vaikutuksista maksaa niiden tuottamiseen tarvittavat kustannukset. Toisin sanoen, koetaanko, että kustannuksille saadaan vastinetta. Taloudellisen arvioinnin tavoitteena on löytää paras tai parempi toimintatapa, jossa toiminnalla aikaansaadun tavoitellun vaikutuksen ja sen tuottamiseen tarvittavien kustannusten välinen suhde on edullisin. Taloudellisen arvioinnin tuottama tieto pitäisi aina ottaa huomioon päätettäessä palveluiden järjestämisestä.

Henkilökohtaisessa budjetoinnissa (HB) erityisenä tavoitteena on itsemääräämisoikeuden vahvistuminen. Myös itsemääräämisoikeuden toteutumista on sen vuoksi syytä seurata ja arvioida sekä tarkastella suhteessa kustannuksiin. Jos esimerkiksi HB:n kustannukset ja palveluilla tavoitellut hyvinvointivaikutukset eivät poikkea tavanomaisesta toimintatavasta, mutta itsemääräämisoikeus lisääntyy, on henkilökohtainen budjetointi itsemääräämisoikeuden vahvistumisen näkökulmasta kustannus-vaikuttavaa. **Tässä raportissa esitetyn vammais- ja palveluohjelmien prosessin olisi oltava alusta lähtien kaikille asiakkaille sama järjestämistapojen valintaan saakka - kuten myös siinä**

tarkennetun kustannusten ja vaikutusten arvioinnin - jotta jatkossa voidaan tehdä vertailua nykyisen käytännön ja HB:n välillä. Tässä vammaispalvelujen prosessissa on kuvattu kustannusten ja vaikutusten arviointi niin, että se mahdollistaa prosessikuvauksen käytön myös muissa sosiaalipalveluissa.

Ennen taloudellisen arvioinnin toteuttamista on HB-toimintatapa kuvattava siten, että siitä ilmenee asiakasprosessi ja siihen liittyvät osapuolet huomioiden myös toimijat, jotka eivät saa työpanoksestaan rahallista korvausta, kuten omaiset ja läheiset sekä tukihenkilö ja tukirinki. Toimintatavan kuvauksesta tulee ilmetä myös henkilökohtaisen budjetin määrittäminen, tuen mahdollistaminen henkilökohtaisen budjetin käyttäjille, henkilökohtaisen budjetin käyttöön liittyvät rajoitukset, maksuvälineet ja käytön seuranta sekä muutostarpeiden käsittely.

Tässä raportissa kuvataan, mitä kehitettävässä HB-mallissa pitää huomioida, että tarvittavien kustannusten ja vaikutusten seuranta ja arviointi onnistuu niin, että vaikutuksia ja kustannusvaikutuksia voidaan tehokkaasti seurata ja arvioida.

Kustannusten muodostuminen sekä vaikutusten mittaaminen Sopivan tuen ja palvelujen prosessin eri vaiheissa

Seuraavassa on kuvattu luettelomaisesti Sopivan tuen ja palvelujen prosessin vaiheet sekä eri vaiheissa mukana olevat osapuolet (toimijat). Kuvaus perustuu hankkeen kesän 2021 luonnosvaiheen toimintamallikuvaukseen. Prosessi mukailee yleistä sosiaalipalvelujen prosessia (sosiaalihuoltolain 1301/2014 mukainen sosiaalipalvelujen prosessi on merkitty ao. tekstissä sulkuihin) (vrt. vammaispalvelun asiakasprosessi) jota on tarkennettu HB:n toimintatapaan oleellisesti liittyvillä vaiheilla. Prosessi on kuvattu kustannusten muodostumisen ja vaikutusten mittaamisen näkökulmasta. Siinä kuvataan kaikkia vammaispalvelujen ja henkilökohtaisen budjetoinnin järjestämisen kustannuksia ei pelkästään henkilökohtaiseen budjettiin sisältyvien palvelujen kustannuksia sekä mallinnetaan, kuinka arvioidaan kaikkien niiden vammaispalvelujen vaikuttavuutta, joita apua ja tukea tarvitsevalle järjestetään joko nykyisellä toimintatavalla tai HB:llä.

Avun ja tuen tarpeen ja tarkoituksen määrittäminen

1. Yhteydenotto ja liikkeelle lähtö (asian vireille tulo)

Palveluohjaaja kohtaa avun ja tuen tarpeessa olevan asiakkaan sekä omaiset ja läheiset. Mukana voi olla myös tukihenkilö tai tukirinki.

2. Tuen arviointi

Omatyöntekijä nimetään apua ja tukea tarvitsevalle mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Tuen arviointiin osallistuvat myös omaiset ja läheiset. Mukana voi olla myös tukihenkilö tai tukirinki. Uuden asiakkaan avun ja tuen tarve arvioidaan ensimmäisen kerran ja valitaan sellaiset mittarit, joita voidaan käyttää jatkossa vaikutusten arviointiin.

3. Oma ehdotus

Apua ja tukea tarvitseva henkilö tekee oman ehdotuksensa tarvitsemistaan palveluista. Omatyöntekijän lisäksi mukana ovat omaiset ja läheiset sekä tukihenkilö tai tukirinki.

Tuen ja palvelujen suunnittelu

4. Raamit (palvelutarpeen arviointi)

Omatyöntekijä määrittelee avun ja tuen tarpeessa olevan asiakkaan oikeudet ja mahdollisuudet tarvittavaan tukeen ja palveluihin. Mukana ovat myös omaiset ja läheiset sekä tukihenkilö tai tukirinki. Valittujen mittareiden avulla saatua tietoa hyödynnetään oikeuksia ja mahdollisuuksia arvioitaessa.

5. Tuen suunnittelu (palvelusuunnitelma)

Kaikki osapuolet yhdessä osallistuvat tarvittavan avun ja tuen suunnitteluun (palvelut). Huomioidaan kunnan oma palvelutuotanto sekä mahdollinen yksityinen palvelutuotanto ja sosiaali- ja terveystalvelujen ulkopuolelle kuuluvat palvelut kuten liikunta- ja kulttuuripalvelut. Pysyvien palveluratkaisujen päätösten tueksi voi olla tarpeen kerryttää kokemusta kokeiluista, jolloin niistä saattaa syntyä myös kustannuksia. Valittujen mittareiden avulla saatua vaikutustietoa hyödynnetään palvelusuunnitelmaa tehtäessä.

6. Päätös vuoropuhelussa osapuolten kesken (palveluiden myöntäminen)

Omatyöntekijän tekee päätöksen myönnettävistä palveluista hyödyntäen valittujen mittareiden avulla saatuja tietoja.

Seuranta ja arviointi

7. Järjestely (palveluiden järjestäminen)

Tuki ja palvelut järjestetään nykykäytännöllä tai henkilökohtaisella budjetilla. Jos HB, niin onko avun ja tuen tarvitsija itse kykenevä hankkimaan itselleen myönnetty palvelut, vai tarvitaanko tähän lisäksi muita osapuolia. Tehdään tarvittava työnjako kaikkien osapuolten välillä (Essoten mallissa mainittu HB-koordinaattori). Essoten Sopivan toimintamallissa henkilökohtaisen budjetin jalkauttamisvaiheen prosessi on kuvattu kuusivaiheisena vammaispalvelujen asiakasprosessin mukaisena omana prosessinaan (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2021).

8. Elämän eläminen - Palvelujen käyttö ja seuranta (palveluiden toteutus)

Kaikki prosessin osapuolet tukevat avun ja tuen tarvitsijan hyvää elämää (hyvän arjen toteutuminen). Hyvän elämän jatkuva arviointi (yksinkertaiset, helpokäyttöiset ja toistettavat mittarit), joka mahdollistaa tuen ja palvelujen sopivuuden uudelleen arvioinnin, toisin sanoen korjausliikkeiden tekemisen. Jos havaitaan, että HB:llä ei ole toivottuja vaikutuksia, voidaan tehdä uusi päätös palveluiden järjestämisestä muulla tavoin.

Käytännössä eri vaiheet eivät ole näin selvästi toisistaan eroteltavissa, vaan limittyvät toisiinsa riippuen esimerkiksi apua ja tukea tarvitsevan henkilön toimintakyvystä ja omaisten ja läheisten työpanoksesta. On huomattava myös, että eri vaiheista voidaan palata aina edelliseen vaiheeseen.

Prosessin osapuolille muodostuu kustannuksia kaikissa prosessin eri vaiheissa. Palveluntuottajien tuesta ja palveluista kustannuksia on oletettu syntyvän tuen suunnittelu (5) ja elämän eläminen (8) vaiheissa. Avun ja tuen tarvitsijalle tehdään alkukartoitus lähtötilanteessa, se huomioidaan päätöksenteossa ja palveluiden vaikutuksia arvioidaan jatkossa palveluita käytettäessä. Omaisten ja läheisten sekä tukihenkilön ja tukiringin jaksaminen ja elämänlaatu huomioidaan tuen ja avun tarvitsijan tukemisessa. Kuviossa 1 on esitetty prosessin eri vaiheet, niihin osallistuvat osapuolet, eri vaiheissa syntyvät kustannukset ja vaikutusten arviointi.

KUVIO 1. Kustannusten muodostuminen ja vaikutusten mittaaminen Sopivan tuen eri vaiheissa

MITTAAMINEN

Proessin alussa

Tuen ja avun tarvitsija:
 • Alkutilanteen kartoitus (tarvittavat mittarit)

Omaiset ja läheiset:

• Alkutilanteen kartoitus (tarvittavat mittarit)
 • Jaksaminen / elämänlaatu

Tukihenkilö / tukirinki:

• Alkutilanteen kartoitus (tarvittavat mittarit)
 • Jaksaminen / elämänlaatu

Vaiheet 4-6

Tuen ja avun tarvitsija:

• Alkuarviointitiedon hyödyntäminen tuen ja palvelujen suunnittelun tukena

Omaiset ja läheiset:

• Alkuarviointitiedon hyödyntäminen
 • Jaksaminen / elämänlaatu

Tukihenkilö / tukirinki:

• Alkuarviointitiedon hyödyntäminen
 • Jaksaminen / elämänlaatu

Ylläpito

Tuen ja avun tarvitsija

• vaikutusten mittaaminen (ajankohta, toistojen välit?)

Omaiset ja läheiset:

• Vaikutusten mittaaminen ja seuranta
 • Jaksaminen / elämänlaatu

Tukihenkilö / tukirinki:

• Vaikutusten mittaaminen ja seuranta
 • Jaksaminen / elämänlaatu

KUSTANNUKSET

Kustannuksia muodostuu kaikille prosessin osapuolille (toimijoille) prosessin eri vaiheissa

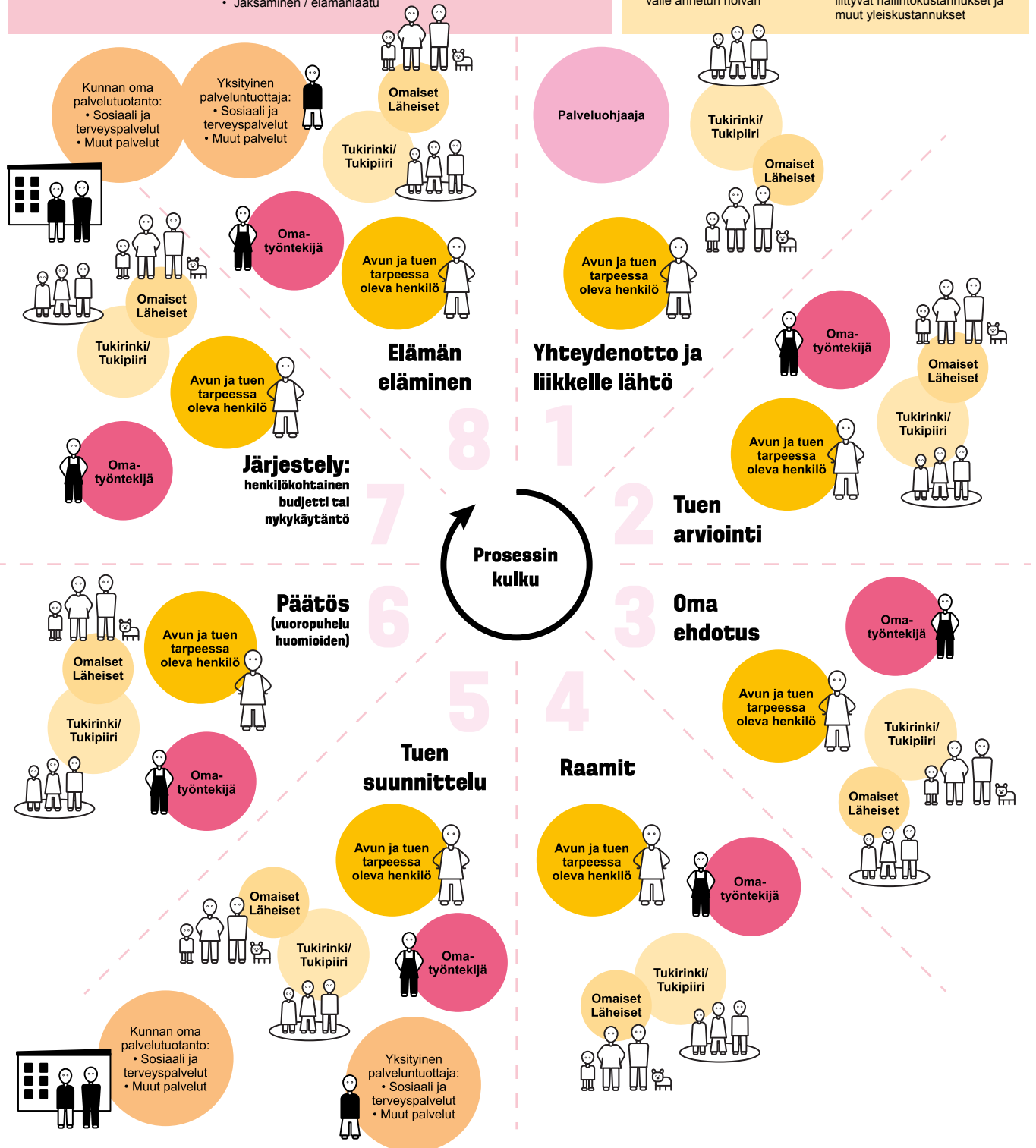
Avun ja tuen tarvitsija prosessiin käytetty aika, matka- ja muut kustannukset

Omaiset ja läheiset prosessiin käytetty aika, matka- ja muut kustannukset sekä mahdollinen apu ja tuki, joka sisältää apua ja tukea tarvitsevalle annetun hoivan

Tukihenkilö/tukirinki prosessiin käytetty aika, matka- ja muut kustannukset sekä mahdollinen apu ja tuki, joka sisältää apua ja tukea tarvitsevalle annetun hoivan

Palveluntuottaja palveluiden hinta

Palvelunjärjestäjä palveluohjaajan ja omatyöntekijän työpanos tilat ja laitteet sekä edellisiin liittyvät hallintokustannukset ja muut yleiskustannukset

Kustannusten ja vaikutusten tietopohja

Palvelujärjestelmän näkökulmasta kustannusten arviointiin tarvitaan tietoja hankituista palveluista ja tuesta, asiakastyöntekijöiden työajan käytöstä, tiloista ja laitteista sekä edellisiin liittyvistä hallintokustannuksista ja muista yleiskustannuksista (välilliset kustannukset). Kun laajennetaan kustannusten tarkastelua lähemmäksi yhteiskunnallista näkökulmaa, mukaan otetaan myös avun ja tuen tarvitsijalle, omaisille ja läheisille sekä mahdollisille tukihenkilöille kohdistuvat kustannukset. Näiden kustannusten arvioimiseksi tarvitaan tietoa heidän tehtävistään ja niihin käyttämästään ajasta. Erikseen on syytä tarkastella kustannusten jakautumista palvelujenjärjestäjälle ja asiakkaalle läheisineen, koska HB-järjestämistapa voi aiheuttaa ja sen jopa oletetaan aiheuttavan muutoksia kustannusten jakautumisessa. (Kettunen & Pehkonen-Elmi 2019, 33–34; Pehkonen-Elmi & Kettunen 2019, 55–68.)

Haluttaessa selvittää HB:lla hankitun tuen ja palvelujen vaikutuksia, lähtökohtana ovat tarpeet sekä se, mitä tuella ja palvelulla halutaan henkilön elämässä saada aikaan. Tavoitteet määritellään lainsäädännössä, jonka mukaan henkilöllä on oikeus tukeen tai palveluun, joskin se vaihtelee, miten selkeästi tavoitteet ovat lainsäädännöstä löydettävissä. Esimerkiksi vammaispalvelujen päivätoiminnan tavoitteena on vahvistaa itsenäisessä elämässä selviytymistä ja lisätä sosiaalista vuorovaikutusta. Tavoiteltavaa asiaa on arvioitava alussa ja seurattava henkilön saadessa tukea tai käyttäessä palvelua. Muutos pystytään todentamaan yleensä vain, jos tiedetään tilanne ennen toiminnan aloittamista. Muutos on juuri se vaikutus. Jotta vaikutustietoa voisi käyttää taloudellisessa arvioinnissa, sen on liityttävä tuen tai palvelun perimmäiseen tavoitteeseen henkilön hyvinvoinnissa. (Kettunen & Pehkonen-Elmi 2019, 35).

Vaikutuksen näkyväksi tekeminen onnistuu, kun käyttöön otetaan tavoitetta tukeva mittaristo. Käytettävät mittarit tulee valita toiminnassa määriteltujen kohderyhmien ja tavoitteiden mukaan. Esimerkiksi osallisuuden kokemusta voidaan mitata Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kehittämällä osallisuuskyselyllä, työtä ja toimintakykyä Työterveyslaitoksen Kykyviisarilla ja liikunnallista aktiivisuutta päivittäisten askelten määrällä. Käytettävät mittarit kannattaa miettiä tarkkaan, jotta ne oikeasti mittaavat sitä, mitä halutaan mitata. Lisäksi välillä on hyvä pysähtyä miettimään, jos tarpeet ja tavoitteet muuttuvat, tarvitseeko käytettäviä mittareita vaihtaa, jotta saadaan oikeaa tietoa. Tiedon luotettavuus lisääntyy, kun käytetään monenlaisia mittareita. Monipuoliseen vaikutusten arviointiin tarvitaan sekä objektiivisia että subjektiivisia mittareita. Tiedon vertailtavuuden takia olisi suotavaa, että eri organisaatioissa käytettäisiin edes osin samoja mittareita. Olennaista on, että kerätään vain tietoa, jolle on käyttöä. Kerättyä tietoa tulee pystyä hyödyntämään sekä yksittäisen avun ja tuen tarvitsijan kohdalla, mutta myös ryhmätasolla johtamisessa ja päätöksenteossa. Apua ja tukea tarvitsevilla henkilöillä voi olla hyvinkin erilaisia tavoitteita, jolloin tarvitaan spesifisiä mittareita, mutta yleisesti kaikilla voisi olla käytössä geneerinen mittari esimerkiksi elämän laatua mittaava mittari. Muutoksen seurantaan olisi kuitenkin hyvä valita yksi mittari, joka ei olisi liian raskas avun ja tuen tarvitsijalle.

Kustannusten ja vaikutusten tietopohjataulukossa (taulukko 1) on esitetty Sopivan tuen ja palvelujen prosessissa mukana olevat osapuolet, mitä kustannuksia osapuolten toiminnasta aiheutuu ja miten kustannukset kohdistuvat, kuinka vaikutuksia pitää arvioida, mitä erityistä huomioitavaa on kunkin osapuolen kohdalla sekä se, kuinka tietojärjestelmien tulee toimia, että tarvittavat tiedot saadaan kerättyä, tallennettua ja hyödynnettyä.

Avun ja tuen tarpeessa olevalle henkilölle kustannuksia alkaa muodostua heti prosessin alkuvaiheessa, jolloin avun ja tuen tarpeessa oleva henkilö käyttää aikaansa yhteydenottoihin ja tapaamisiin palveluohjaajan kanssa. Näistä tehtävistä hänelle voi syntyä myös matkakustannuksia ja muita kus-

tannuksia kuten kustannukset tietoliikenneyhteyksistä (välilliset kustannukset). Kustannuksia syntyy prosessin kaikissa vaiheissa. HB:ssa avun ja tuen tarvitsija todennäköisesti käyttää omaa aikaansa ja muita voimavarojaan palvelujensa järjestämiseen. Kuinka varmistetaan, että nämä resurssit huomioidaan tuen ja palvelujen kokonaiskustannusten jakautumisessa?

Selvitettäessä ensimmäistä kertaa elämäntilannetta, toimintakykyä ja koettua hyvinvointia käytetään mittareita, joilla voidaan arvioida myös henkilön tuen ja avun tarvetta. Saatua tietoa hyödynnetään tuen suunnittelussa ja palvelujen myöntämiseen liittyvässä päätöksenteossa. On tärkeää, että samoja mittareita käytetään seurannassa, jotta nähdään, saadaanko myönnettyillä palveluilla aikaan tavoitteen mukaisia muutoksia eli vaikutuksia. Ensimmäinen arviointi voidaan tehdä laajemmalla mittaristolla, mutta seurantamittauksissa käytetään aina yhtä ja samaa, avun ja tuen tarvitsijalle mahdollisimman helppoa mittaria. Tietojärjestelmän tulee tukea valittua mittaristoa niin, että mittarit ovat sähköisesti täytettäviä. Tieto mittareiden tuloksista – vaikutuksista - tulee olla saatavilla asiakaskohteisesti, ja niin, että muutokset asiakkaan tilanteessa ovat helposti nähtävissä. Lisäksi tietojen tulee olla saatavissa ryhmäkohtaisesti, jotta niitä voidaan hyödyntää tiedolla johtamisessa.

Jos avun ja tuen tarpeessa olevan henkilön palvelut järjestetään henkilökohtaisella budjetilla, täytyy henkilöllä olla mahdollisuus seurata budjetin käyttöä ajantasaisesti. Kaikkien apua ja tukea tarvitsevien henkilöiden kustannustietoja on voitava seurata tietojärjestelmissä sekä asiakaskohtaisesti että ryhmätasolla asiakastyön ja tiedolla johtamisen työvälineenä.

Omaiset ja läheiset ovat mukana ja käyttävät aikaansa ja muita resurssejaan Sopivan tuen ja palvelujen prosessin kaikissa vaiheissa. Omaisten ja läheisten kustannukset muodostuvat samalla tavoin kuin avun ja tuen tarpeessa olevan henkilön kustannukset. Lisäksi tulevat kustannukset mahdollisesta hoivasta apua ja tukea tarvitsevalle. Omaisten ja läheisten työpanosta ei yleensä huomioida laskelmissa kustannuksena, joten työtuntien ja muiden kustannustietojen keräämiseen ei tällä hetkellä ole toimivaa tietojärjestelmää. Kuitenkin henkilökohtaisessa budjetoinnissa oletuksena on, että tehtäviä siirtyy sekä asiakkaalle että hänen omaisilleen tai läheisilleen, ja verrattuna nykyiseen palvelujen järjestämistapaan heidän ajankäyttönsä esimerkiksi sopivien palveluiden löytämiseen kasvaa. Omaisten ja läheisten kustannukset siis kasvavat, kun taas palvelujärjestelmän kustannukset saattavat laskea, joten virheelliset johtopäätökset henkilökohtaisen budjetoinnin edullisuudesta ovat mahdollisia. Kuinka varmistetaan, että omaisten ja läheisten työpanosta ei unohdeta tulevaisuudessa?

Omaisten ja läheisten jaksaminen on tärkeää ja sitä täytyy seurata, koska usein heidän työpanoksensa ja muut resurssinsa muodostavat merkittävän osuuden avun ja tuen tarpeessa olevan henkilön palvelujen kokonaiskustannuksista. Tietojärjestelmien tulee olla sellaisia, että ne mahdollistavat myös omaisille ja läheisille ajantasaisen seurannan käytetyistä palveluista, niiden määristä ja kustannuksista.

Tukihenkilön ja tukiringin kustannukset muodostuvat samoin kuin omaisten ja läheisten. Samaten kuin omaisten ja läheisten kustannusten kasvaessa, myös tukihenkilön ja tukiringin kustannukset saattavat kasvaa, kun taas palvelujärjestelmän kustannukset saattavat laskea, joten virheelliset johtopäätökset HB:n edullisuudesta ovat mahdollisia. Myös tukihenkilöiden jaksamista on tärkeää seurata, koska heidän työpanoksensa ja muut resurssinsa muodostavat merkittävän osuuden avun ja tuen tarpeessa olevan henkilön palvelujen kokonaiskustannuksista. Tietojärjestelmien tulee olla sellaisia, että ne mahdollistavat myös tukihenkilölle ja tukiringin jäsenille ajantasaisen seurannan käytetyistä palveluista, niiden määristä ja kustannuksista. Kuinka varmistetaan, että tukihenkilön ja tukiringin kuuluvien työpanosta ei unohdeta tulevaisuudessa? Tässä raportissa **palvelujen järjestäjällä**

tarkoitetaan julkista palvelujen järjestäjää, joka vastaa siitä, että palvelujen järjestämiseen kuuluva kokonaisuus toimii (palvelujen rahoitus, tuotanto, ohjaus, valvonta). Palvelunjärjestäjän kustannukset muodostuvat **palveluohjaajan** ja **omatyöntekijän** työajan käytöstä, tiloista ja laitteista sekä edellisiin liittyvistä hallintokustannuksista ja muista yleiskustannuksista. Sosiaalihuollon asiakkaalle on nimettävä asiakkuuden ajaksi omatyöntekijä viimeistään palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä. Omatyöntekijää ei tarvitse nimetä, jos asiakkaalle on jo nimetty muu palveluista vastaava työntekijä tai nimeäminen on muusta syystä ilmeisen tarpeetonta. Omatyöntekijän tehtävänä on asiakkaan tarpeiden ja edun mukaisesti edistää ja toimia sosiaalihuoltolaissa mainituissa tehtävissä. (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017, 19, 126).

Vaikutusten arvioinnissa käytettävät mittarit tulee valita toiminnassa määriteltyjen kohderyhmien ja tavoitteiden mukaan. Vaikutusten arvioinnissa on huomioitava, että vaikutusten arviointi tulee osaksi päivittäistä työtä jokaisen asiakkaan kanssa. Myös kustannustiedon hyödyntäminen on osa asiakastyötä.

Tietojärjestelmien on mahdollistettava kustannusten ja vaikutusten seuranta ajantasaisesti sekä asiakaskohtaisesti että ryhmätasolla. Tietoja käytetään tiedolla johtamisen työvälineenä. Ajantasaisesti täytyy olla saatavilla myös tieto, mitä avun ja tuen tarvisijalle hankitut tai tuotetut palvelut olivat (myös määrä) ja mitä ne maksoivat – tähän pystyttävä yhdistämään tieto hyvinvointivaikutusten arvioinnista.

Tässä raportissa **palveluiden tuottajalla** tarkoitetaan esimerkiksi yritystä, yhteisöä, ammatinharjoittajaa tai yksityishenkilöä, joka tuottaa palvelua. Henkilökohtaisessa budjetoinnissa voi hyödyntää myös palvelunjärjestäjän omaa palvelujen tuotantoa, jolloin näiden palvelujen pitää olla tuotteistettu (omakustannushinta). Palveluntuottajat seuraavat tuottamiensa palveluiden kustannuksia omissa järjestelmissään ja laskuttavat palvelunjärjestäjää sovitun hinnan mukaisesti.

Asiakaskohtaista ryhmätietoa toiminnan vaikutuksesta toiminnan perimmäisessä tavoitteessa voidaan hyödyntää palveluiden suunnittelussa. Palveluntuottaja voi käyttää tätä tietoa oman toimintansa mainoksena tai referenssinä esimerkiksi palveluiden kilpailutuksissa.

Taulukossa 1 kaksi alimmaista riviä kuvastavat kustannusten ja vaikutusten arviointia ja tietopohjaa palvelujärjestelmän näkökulmasta. Koko taulukko kuvaa laajempaa tarkastelua, joka lähestyy yhteiskunnallista näkökulmaa.

TAULUKKO 1

Sopivan tuen ja palvelujen kustannusten ja vaikutusten arvioinnin tietopohjataulukko

Tietopohja
Osapuolet

Avun ja tuen tarpeessa oleva henkilö

Kustannukset

Prosessiin käytetty aika, matka- ja muut kustannukset.

Vaikutukset

Alkutilanteen kartoitus, mittaritietojen hyödyntäminen tuen suunnittelussa, päätöksenteossa sekä muutoksen seurannassa.

Huomioitavaa

Vaikutusten arviointi jatkossa "ei liian raskailla" mittareilla (huom. käytettävyys). Mutta täytyy olla sama mittari kuin alkukartoituksessa, jotta muutoksen pystyy näkemään.

Tietojärjestelmä

Käytetyissä tietojärjestelmissä kustannusten seurannan oltava mahdollista ajantasaisesti. Tietojärjestelmiin tieto, mitä avun ja tuen tarvitsijalle hankitut/tuotetut palvelut olivat (myös määrä) ja mitä ne maksoivat – tähän pystyttävä yhdistämään tieto hyvinvointivaikutusten arvioinnista.

Omaiset, läheiset

Prosessiin käytetty aika, matka- ja muut kustannukset sekä mahdollinen apu ja tuki, joka sisältää apua ja tukea tarvitsevalle annetun hoivan.

Omaisten ja läheisten jaksamista/elämänlaatua seurattava säännöllisesti, kuten avun ja tuen tarpeessa olevan henkilönkin. Valittava sopivat mittarit.

Omaisten ja läheisten työpanos ja muut resurssit muodostavat merkittävän osuuden avun ja tuen tarpeessa olevan henkilön palvelujen kokonaiskustannuksista.

Käytetyissä tietojärjestelmissä kustannusten seurannan oltava mahdollista ajantasaisesti. Tietojärjestelmiin tieto, mitä avun ja tuen tarvitsijalle hankitut/tuotetut palvelut olivat (myös määrä) ja mitä ne maksoivat.

Tukihenkilö tai tukirinki

Prosessiin käytetty aika, matka- ja muut kustannukset sekä mahdollinen apu ja tuki, joka sisältää apua ja tukea tarvitsevalle annetun hoivan.

Toiminnan vaikutus työn mielekkyyteen.

Tukihenkilön / tukiringin työpanos ja muut resurssit muodostavat merkittävän osuuden avun ja tuen tarpeessa olevan henkilön palvelujen kokonaiskustannuksista.

Käytetyissä tietojärjestelmissä kustannusten seurannan oltava mahdollista ajantasaisesti.

Tietojärjestelmiin tieto, mitä avun ja tuen tarvitsijalle hankitut/tuotetut palvelut olivat (myös määrä) ja mitä ne maksoivat.

Tietopohja
Osapuolet

Palvelunjärjestäjä / palveluohjaaja / omatyöntekijä

Kustannukset

Palvelunjärjestäjän kustannukset muodostuvat palveluohjaajan ja omatyöntekijän työajan käytöstä, tiloista ja laitteista sekä edellisiin liittyvistä hallintokustannuksista ja muista yleiskustannuksista.

Vaikutukset

Oikeiden mittareiden valinta avun ja tuen tarpeessa olevan henkilön tilanteen ja tarpeiden selvittämiseksi ja seurantaan. Toiminnan vaikutus työn mielekkyyteen.

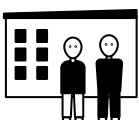
Huomioitavaa

Vaikutusten arviointi osaksi päivittäistä työtä jokaisen asiakkaan kanssa. Kustannustiedon hyödyntäminen asiakastyössä.

Tietojärjestelmä

Käytetyissä tietojärjestelmissä kustannusten ja vaikutusten seurannan oltava mahdollista sekä asiakaskohtaisesti että ryhmätasolla ajantasaisesti. Tietoa käytetään tiedolla johtamisen työvälineenä. Tietojärjestelmiin tieto, mitä avun ja tuen tarvitsijalle hankitut/tuotetut palvelut olivat (myös määrä) ja mitä ne maksoivat – tähän pystyttävä yhdistämään tieto hyvinvointivaikutusten arvioinnista.

Palvelujen tuottaja

Palveluiden hinta

Asiakaskohtainen tieto toiminnan vaikutuksesta toiminnan perimmäisessä tavoitteessa. Vaikutusten arvioinnista saatua ryhmätietoa voi hyödyntää palveluiden suunnittelussa. Vaikutustieto voi olla kilpailuetu.

Mihin kysymyksiin kustannus- ja vaikutustieto vastaa?

Kuviossa 2 on kuvattu kysymykset ja asiat, jotka täytyy selvittää, jotta vammaispalveluiden kustannukset ja vaikutukset saadaan todennettua käytännössä. Kuviossa on esitetty vammaispalveluilla tavoitellut perimmäiset vaikutukset (asiakkaan hyvinvointi ja elämänlaatu) ja vaikutusten aikaansaamisesta syntyvät kustannukset. Kustannusten ja vaikutusten todentamiseksi on esitetty kysymyksiä, joihin pitää saada vastaukset. Kuviossa on esitetty sekä palvelujärjestelmän että omaisten, läheisten, tukihenkilön ja tukiringin näkökulma, josta muodostuu yhteiskunnallista näkökulmaa lähestyvä tarkastelutapa. Seuraavaksi tarkastellaan näiden näkökulmien kustannusten ja vaikutusten todentamista. Lopuksi tehdään yhteenveto siitä, kuinka voidaan päätellä, ovatko palvelujen vaikutukset kustannustensa arvoiset.

1. Saavutettiin palveluille asetetut asiakkaan hyvinvointiin ja elämänlaatuun liittyvät tavoitteet - ovatko palvelut vaikuttavia? Millainen ja kuinka suuri muutos/vaikutus oli? Lisääntykö itsemääräämisoikeus?

Tavoitteiden toteutuminen todennetaan vammaisten ja heidän tilanteeseensa sopivilla vaikutusten arviointimittareilla. Todentaminen edellyttää vaikutusten mittaamista asiakaskohtaisesti. Asiakaskohtainen mittaaminen tuottaa yksilöllistä tietoa käytettyjen palveluiden vaikutuksista. Kun samoja mittareita käytetään seurannassa, saadaan selville, saavutettiin tavoitteet. Muutos (vaikutus) voi olla positiivinen, negatiivinen tai muutosta ei ole lainkaan, joka on myös tärkeä tieto. Tällöin palveluiden muuttamista tai jatkamista voidaan arvioida tietoon perustuen.

Henkilökohtaisessa budjetoinnissa erityisenä tavoitteena on itsemääräämisoikeuden vahvistuminen. Myös itsemääräämisoikeuden toteutumista on sen vuoksi syytä seurata ja arvioida sekä tarkastella suhteessa kustannuksiin.

Omaisten ja läheisten sekä tukihenkilön ja tukiringin apu ja tuki saattaa olla avun ja tuen tarvitsijalle merkittävä. Tästä syystä on tärkeää arvioida myös heidän jaksamistaan. Arvio heidän antamastaan avun ja tuen määrästä ja sen vaikutuksesta heidän jaksamiseensa ja hyvinvointiinsa kannattaa tehdä alkukartoituksessa ja sitä tulee myös seurata (mitattava) säännöllisesti. Omaisten ja läheisten sekä tukihenkilön ja tukiringin jaksamista kannattaa tukea, koska heidän apunsa ja tukensa on yhteiskunnallisestikin merkittävä.

Vaikuttavuustiedon hyödyntämisen edellytyksenä on, että käytössä olevat mittarit on integroitu käytössä oleviin asiakastietojärjestelmiin ja vaikuttavuustieto on saatavilla ajantasaisesti, asiakaskohtaisesti sekä ryhmäkohtaisesti.

2. Kuinka paljon asiakkaan hyvinvointiin ja elämänlaatuun liittyvän muutoksen/vaikutuksen aikaansaaminen maksoi? Millaisella palvelujen ja tuen kokonaisuudella muutos/vaikutus asiakkaan hyvinvoinnissa ja elämänlaadussa saatiin aikaan?

Palveluiden kustannukset sekä niiden järjestämiseen liittyvät kustannukset on tallennettava asiakaskohtaisesti, jotta kustannustiedon asiakaskohtainen saatavuus mahdollistuu sekä nykyisessä käytännössä että HB:ssä. Kustannukset on kirjattava myös siten, että voidaan selvittää, mitä palveluja avun ja tuen tarvitsija käytti, kuinka paljon, ja kuinka paljon ne maksoivat. Näin voidaan selvittää avun ja tuen tarvitsijan palvelujen ja tuen kokonaisuus sekä siitä kohdistuvat kustannukset palvelujärjestelmälle, joilla muutos hänen hyvinvoinnissaan ja elämänlaadussaan saatiin aikaan.

Omaisten ja läheisten sekä tukihenkilön ja tukiringin työpanokset ja muut resurssit muodostavat merkittävän osuuden avun ja tuen tarpeessa olevan henkilön palvelujen kokonaiskustannuksista. Tätä kustannustietoa ei yleensä kerätä eikä käytetä, mutta HB-järjestämistavassa kustannusten jakautuminen saattaa muuttua siten, että omaisille, läheisille, tukihenkilölle tai tukiringille aiheutuu kustannuksia entistä enemmän. Siksi on tärkeää, että heidän prosessiin käyttämänsä aika, matka- ja muut kustannukset sekä mahdollinen apu ja tuki, joka sisältää apua ja tukea tarvitsevalle annetun hoivan, tulee huomioitua.

3. Kummallako toimintatavalla – nykyinen vai HB – saadaan käytetyille resursseille eniten vaikutusta?

Asiakaskohtaista kustannus- ja vaikutustietoa täytyy pystyä yhdistelemään asiakasryhmittäin, jotta nykyisen käytännön ja HB:n kustannuksia voidaan vertailla. Tätä vertailutietoa voidaan hyödyntää tiedolla johtamisessa.

Jos HB:n kustannukset ja palveluilla tavoitellut hyvinvointivaikutukset eivät poikkea tavanomaisesta toimintatavasta, mutta itsemääräämisoikeus lisääntyy, on henkilökohtainen budjetointi itsemääräämisoikeuden vahvistumisen näkökulmasta kustannus-vaikuttavaa.

4. Halutaanko vaikutuksista maksaa niiden tuottamiseen tarvittavat kustannukset? Toisin sanoen, koetaanko, että kustannuksille saadaan vastinetta?

Avun ja tuen tarvitsijan näkökulmasta tämän tyyppinen kustannusten ja vaikutusten arviointi tekee näkyväksi tilanteen muuttumisen palvelujen avulla. Ilman tällaista tarkastelua on vaikea todeta, ovatko palvelut oikein mitoitettuja. Toisin sanoen ovatko ne sopivia, eivätkä yli-, ali- tai ohi mitoitettuja.

Palvelujärjestelmän näkökulmasta tämän tyyppinen kustannusten ja vaikutusten arviointi antaa tietoa, käytetäänkö olemassa olevia resursseja oikein ja tuotetaanko oikeita ja vaikuttavia palveluja. Jos HB:ssä samoilla tai pienemmillä kustannuksilla saadaan enemmän hyvinvointia kuin nykykäytännöllä, voidaan puhua kustannus-vaikuttavasta toiminnasta. Toisaalta jos HB:ssä kustannukset säilyvät ennallaan voidaan todeta, että HB on kustannusneutraali toimintatapa. Tämä lähestymistapa ei kuitenkaan huomioi vaikutuksia millään tavoin.

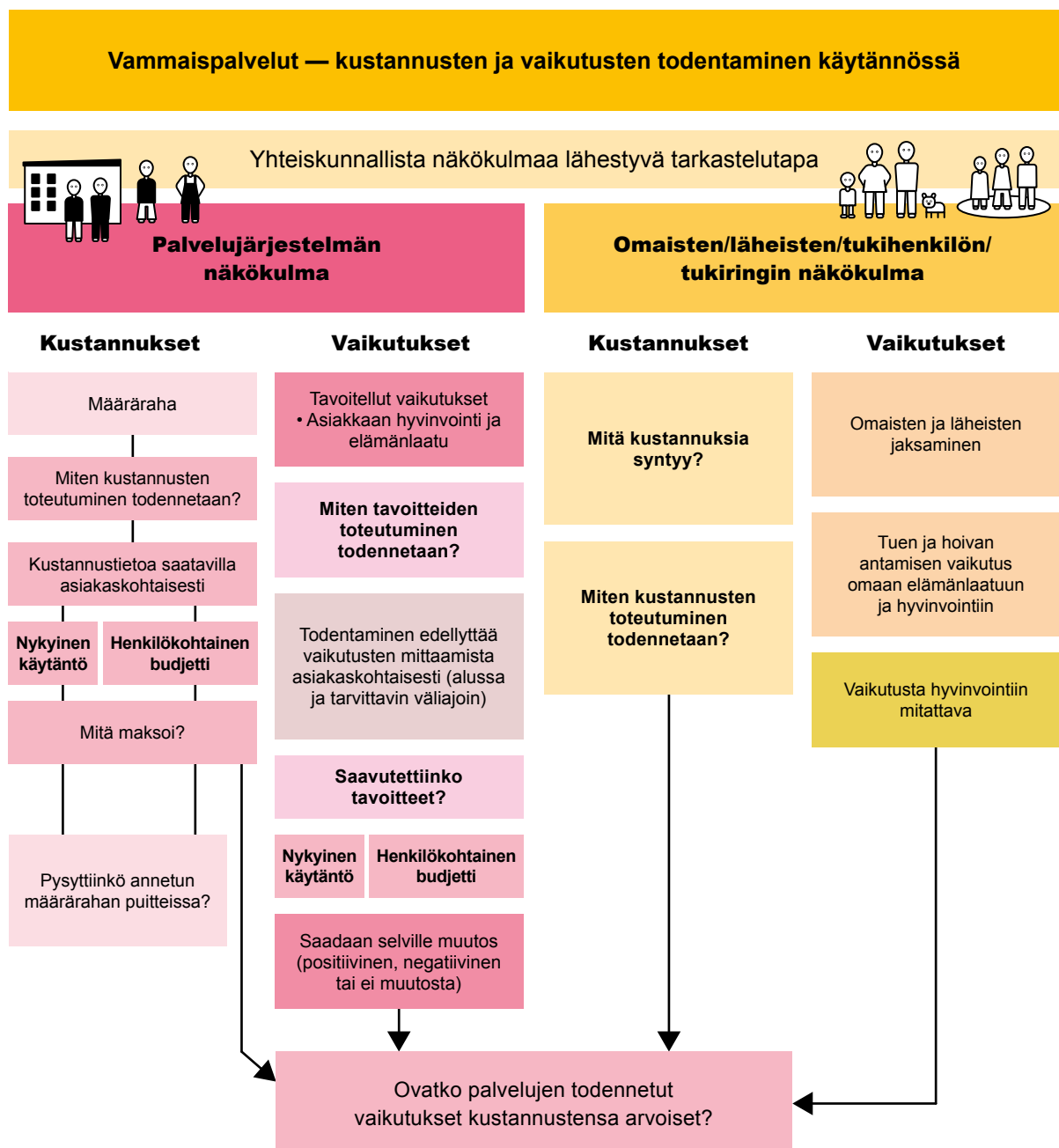
Yhteiskunnallista näkökulmaa lähestyvä tarkastelutapa huomioi palvelujärjestelmän näkökulman lisäksi omaisten, läheisten, tukihenkilön ja tukiringin näkökulman. Tämä näkökulma yhdistää kaikki arvioidut kustannukset ja vaikutukset, ja saattaa erota huomattavastikin pelkästään palvelujärjestelmän näkökulmasta arvioiduista kustannuksista ja vaikutuksista. Tämä näkökulma tuottaa arvion kokonaiskustannuksista ja niiden jakautumisesta. Kokonaiskustannukset ovat erisuuret kuin määrärahan toteutumista osoittavat kustannukset, koska mukana ovat myös omaisten, läheisten, tukihenkilön ja tukiringin kustannukset.

Taloudellisen arvioinnin avulla saadaan tietoa siitä, saadaanko käytetyistä resursseista syntyneille kustannuksille tavoiteltua vastinetta eli vaikutuksia. Lisäksi tämän tiedon avulla voidaan vertailla eri toimintamalleja kustannusten ja vaikutusten suhteen, kuten tässä tapauksessa vammaispalvelujen nykykäytäntöä ja HB:a. Arvioinnista saatu tieto pitää ottaa huomioon päätettäessä järjestettävistä palveluista, ja päätettäessä siitä millaisia toimintamalleja näissä palveluissa otetaan käyttöön.

5. Pysyttiinkö talousarviossa myönnetyn määrärahan puitteissa?

Talousarviossa palvelunjärjestäjälle myönnetään määräraha, jonka käyttöä seurataan talous- ja henkilöstöhallinnon tietojärjestelmillä. Tällä hetkellä kunnissa käytössä olevat järjestelmät on suunniteltu talousarvion seuraamiseen esimerkiksi yksiköittäin, kustannuspaikoittain tai tehtävittäin. Tämän tehtävän ne täyttävätkin melko hyvin, ja tietojärjestelmistä saadaan tietoa määrärahan käytön toteumasta säännöllisin väliajoin, mutta ei asiakaskohtaisesti, mikä on nykyisen toimintatavan ja HB:n vertailun edellytys. Määrärahassa ja sen toteumassa ei ole myöskään huomioitu omaisten, läheisten, tukihenkilön ja tukiringin kustannuksia, joka on oleellista tietoa toimintatapojen vertailussa.

KUVIO 2. Vammaispalvelut - kustannusten ja vaikutusten todentaminen käytännössä

Pohdinta

Miten vaikutuksia mitataan? Sosiaalihuoltolain (L 1301/2014) mukaan avun ja tuen tarvitsijan tavoitteiden määrittely lähtee hänen tarpeistaan. Tarpeet määrittelevät tavoitteet ja tavoitteet määrittelevät sen, millaisia mittareita vaikutusten arvioinnissa käytetään. Tiedon luotettavuus lisääntyy, kun käytetään monenlaisia mittareita. Monipuoliseen vaikutusten arviointiin tarvitaan sekä objektiivisia että subjektiivisia mittareita. Olennaista on, että kerätään vain tietoa, jolle on käyttöä. Vaikuttavuustiedon hyödyntämisen edellytyksenä on, että käytössä olevat mittarit on integroitu käytössä oleviin asiakastietojärjestelmiin ja vaikuttavuustieto on saatavilla ajantasaisesti, asiakaskohtaisesti sekä ryhmäkohtaisesti. Apua ja tukea tarvitsevilla henkilöillä voi olla hyvinkin erilaisia tavoitteita, jolloin tarvitaan spesifisiä mittareita, mutta yleisesti kaikilla voisi olla käytössä geneerinen mittari esimerkiksi elämänlaatua mittaava mittari. Geneerisiä elämänlaatu mittareita ovat esimerkiksi WHOQOL-BREF-elämänlaatumittari, 3X10D®-elämäntilannemittari ja ASCOT- sosiaalipalvelujen vaikuttavuuden ja elämänlaadun mittari. Työterveyslaitoksen Kykyviisari® mittaa työtä ja toimintakykyä, mutta mittarissa on myös osioita, joita voi hyödyntää hyvinvoinnin mittaamisessa. Spesifisiä mittareita käytettäessä jokainen toimialue joutuu itse arvioimaan, mikä spesifi mittari olisi hyvä juuri heidän kohderyhmälleen. Tiedon vertailtavuuden vuoksi olisi suotavaa, että eri organisaatioissa käytettäisiin edes osin samoja mittareita. Vaikutusten seurantaan olisi hyvä valita yksi mittari, joka ei olisi liian raskas avun ja tuen tarvitsijalle.

Sosiaalityössä yhdeksi ongelmaksi mittareiden käytössä on tullut esiin, kuinka sovittaa kiireinen asiakastyö vaikuttavuuden mittaamisen kanssa. Tämä ajatustapa erottelee nämä kaksi asiaa, jotka ehdottomasti pitäisi nähdä yhtenä kokonaisuutena – eikö palvelujen vaikutusten arviointi ole asiakastyötä! Vai kenelle se kuuluu?

Kuinka kustannustiedon pitäisi olla saatavilla? Kustannusten arvioinnin lähtökohtana on, että otetaan huomioon kaikille prosessissa mukana oleville osapuolille aiheutuvat kustannukset. Palveluiden kustannukset sekä niiden järjestämiseen liittyvät kustannukset on tallennettava asiakaskohtaisesti, jotta kustannustiedon asiakaskohtainen saatavuus mahdollistuu sekä nykyisessä käytännössä että HB:ssä. Näin voidaan selvittää avun ja tuen tarvitsijan palvelujen ja tuen kokonaisuus sekä siihen kohdistuvat kustannukset palvelujärjestelmälle, joilla muutos hänen hyvinvoinnissaan ja elämänlaadussaan saatiin aikaan. Omaisten ja läheisten sekä tukihenkilön ja tukiringin työpanokset ja muut resurssit muodostavat merkittävän osuuden avun ja tuen tarpeessa olevan henkilön palvelujen kokonaiskustannuksista. Tämä kustannustieto on kerättävä, jotta saadaan tietoa HB-järjestämistavan vaikutuksista kustannusten jakautumiseen. Siksi on tärkeää, että heidän prosessiin käyttämänsä aika, matka- ja muut kustannukset sekä mahdollinen apu ja tuki, joka sisältää apua ja tukea tarvitsevalle annetun hoivan, huomioidaan. Kustannustiedon pitäisi olla saatavissa ajantasaisesti, jotta sen käyttö arkisessa asiakastyössä mahdollistuisi ja hyödyttäisi palveluista tehtäviä päätöksiä.

Nykyisin Essotessa käytössä olevista tietojärjestelmistä kustannukset saadaan eriteltyinä yksiköittäin ja kustannuspaikoittain. Essoten vammaispalvelujen kustannukset pystytään erittelemään 13 eri kustannuspaikkaan. Esimerkiksi asumispalvelujen osalta saadaan erikseen vaikeavammaisten ja kehitysvammaisten kustannukset, ja kaikki kunnittain eriteltyinä. Oman toiminnan osalta kustannukset on eroteltu yksiköittäin, mutta ostopalveluissa ja palvelusetelipalveluissa kustannuksia ei saada eroteltua asumispalvelun laadun mukaan. Effector on käytössä joissain palveluissa ja sen kautta saadaan joitain erittelyjä tehtyä. Palveluiden asiakasmääriä voidaan seurata, mutta ei asiakaskohtaisia kustannuksia.

Jos halutaan saada tietoa siitä, onko HB kustannus-vaikuttava toimintamalli verrattuna nykykäytännön, kustannusten seurantatietojen ja vaikutusten arviointitietojen pitää olla saatavissa tässä raportissa kuvatulla tavalla. Jotta tämä onnistuu, niin käytössä olevat tietojärjestelmät pitää saada tukemaan kustannus- ja vaikutustiedon keräämistä ja seurantaa.

Lähteet

Kettunen, A., & Pehkonen-Elmi T. (2019).

Henkilökohtaisen budjetoinnin taloudellisen arvioinnin toteutettavuus ja alustava arviointisuunnitelma. (Diak Puheenvuoro 25). Diakonia-ammattikorkeakoulu.

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-493-335-3>

L 1301/2014 Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>

Pehkonen-Elmi, T., & Kettunen A. (2019).

Kustannukset ja vaikutukset henkilökohtaisessa budjetoinnissa. Julkaisussa S. Rousu (toim.), Henkilökohtainen budjetti – ihmislähtöinen toimintatapa sosiaali- ja terveydenhuoltoon (s. 55–68). (Metropolia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, TAITO-sarja 22).

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-328-142-4>

Sosiaalihuollon soveltamisopas 2017.

(Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017:5)

Sosiaali- ja terveysministeriö.

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3959-2>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. [THL:n seminaarit ja koulutukset]. (13.10.2021)

Sopiva [Video]. YouTube.

https://youtu.be/MrBYTB9_E5U